

De Rouwkwikstaart: voorjaarstrekker bij uitstek

■ Wanneer deze nieuwsbrief uitkomt, (hopelijk) in maart, is de voorjaarstrek in volle gang en kunnen liefhebbers van bijzondere soorten hun hart ophalen. Van veel van deze soorten worden de waarnemingen centraal ingezameld via het Bijzondere Soorten Project Niet-broedvogels. Er is er geen bij die zo uitgesproken in het voorjaar piekt als de Rouwkwikstaart. Recent onderzoek bracht aan het licht dat de soort talrijker is dan vermoed werd, maar ons land slechts korte tijd aandoet. Ogen open voor de Rouwkwikstaart dus.

Herkenning

De Rouwkwikstaart is een soort voor alerte waarnemers die iedere 'witte' kwikstaart aan een tweede blik onderwerpen. In broedkleed is het volledig zwart-witte mannetje onmiskenbaar, maar het vrouwtje is minder opvallend. In theorie is de donkere rug die bijna naadloos in het zwarte kopkapje overgaat een goed determinatiekenmerk, net als de donkere flanken en de opvallende lichte vleugelvlekken. In de praktijk blijkt het onderscheid met een donkere Witte Kwikstaart echter lastig. Geregeld worden vogels gezien die als intermediair tussen Rouw- en Witte Kwikstaart te beschouwen zijn en mogelijk nakomelingen van mengparen zijn. In winterkleed is het onderscheid nog lastiger; bij jonge vogels is dat zelfs in de hand vrijwel ondoenlijk. De alerte en kritische waarnemer zal in zijn boekje geregeld waarnemingen noteren van vogels die niet voor 100% tot de ene dan wel andere (onder)soort te bestempelen zijn.

Voorkomen

De Rouwkwikstaart is een talrijke broedvogel van de Britse Eilanden (300.000 paren) en Ierland (130.000 paren), die mondiaal elders in West-Europa voorkomt, vrijwel uitsluitend langs de Noordzeekust tussen NW-Frankrijk en Denemarken.

De Engelstalige vogels overwinteren grotendeels in de zuidelijke helft van hun broedgebied, en N.B. Davies heeft kostelijke verhalen geschreven over hun overwinteringsgedrag (o.a.

Brit. Birds 1982: 261-267). Nukkige solitaire overwinteraars die veel tijd besteden aan het verdedigen van winterterritoria blijken bij een koude-inval beter af te zijn dan losvaste groepen zonder vaste stek. In zachte winters daarentegen verknoeien de kluizenaars veel energie zonder zichtbaar nut.

Trekkers, vooral eerstejaars vogels, overwinteren langs de Atlantische kusten van Frankrijk tot in Marokko. Goede broedseizoenen en koude winters leiden tot een verhoogde wegtrek.

Seizoenspatroon

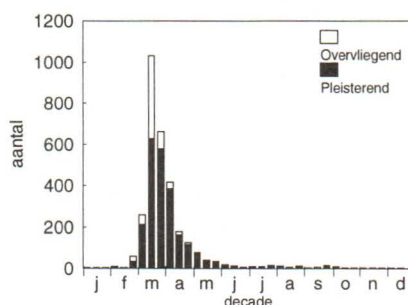
Hoewel Rouwkwikstaarten in alle maanden van het jaar gezien zijn, wordt het seizoenspatroon volkomen gedomineerd door de voorjaarspiek. De trek zet eind februari in, bereikt een krachtige piek medio maart en loopt daarna snel weer af. Waarnemingen na eind april zijn schaars, winterwaarnemingen zeldzaam.

Is het ontbreken van een najaarspiek reëel, gezien de lastige determinatie in deze periode? Dit moet tot op enige hoogte inderdaad het geval zijn, want zelfs op dagelijks bezette ringstations langs de kust, waar grote aantallen kwikstaarten door de handen van kundige lieden gaan, worden in het najaar zelden Rouwkwikstaarten vastgesteld, in tegenstelling tot het voorjaar.

Hoewel de determinatieproblematiek (eerstejaars vogels!) in het najaar een geduchte adder onder het gras vormt, is er een sterke sugges-

tie dat de trek, die bij ons uit voornamelijk Engelse vogels moet bestaan, gescheiden banen volgt. In het najaar trekken veel Engelse Rouwkwikken vermoedelijk pal zuid en bereiken ons land niet. In het voorjaar trekken ze blijkbaar wel langs onze kust, om 'ergens' over te steken naar hun broedgebied. De frequente westenwinden in het voorjaar zorgen mogelijk voor stuwings langs de kust.

Helaas is het BSP-materiaal nog niet zo compleet en omvangrijk dat een verband tussen het weer en de talrijkheid van Rouwkwikstaarten nauwkeurig onderzocht kan worden.

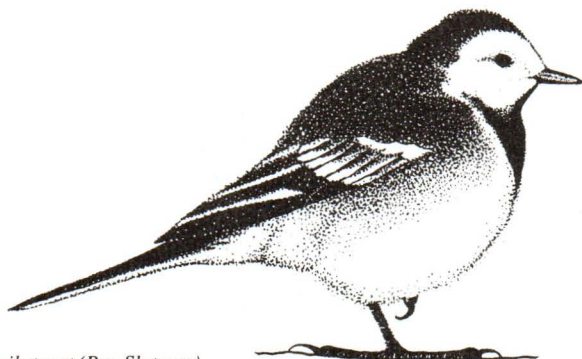


Figuur 1. Seizoenspatroon van Rouwkwikstaart per maanddecade (gesommeerde maxima per locatie).

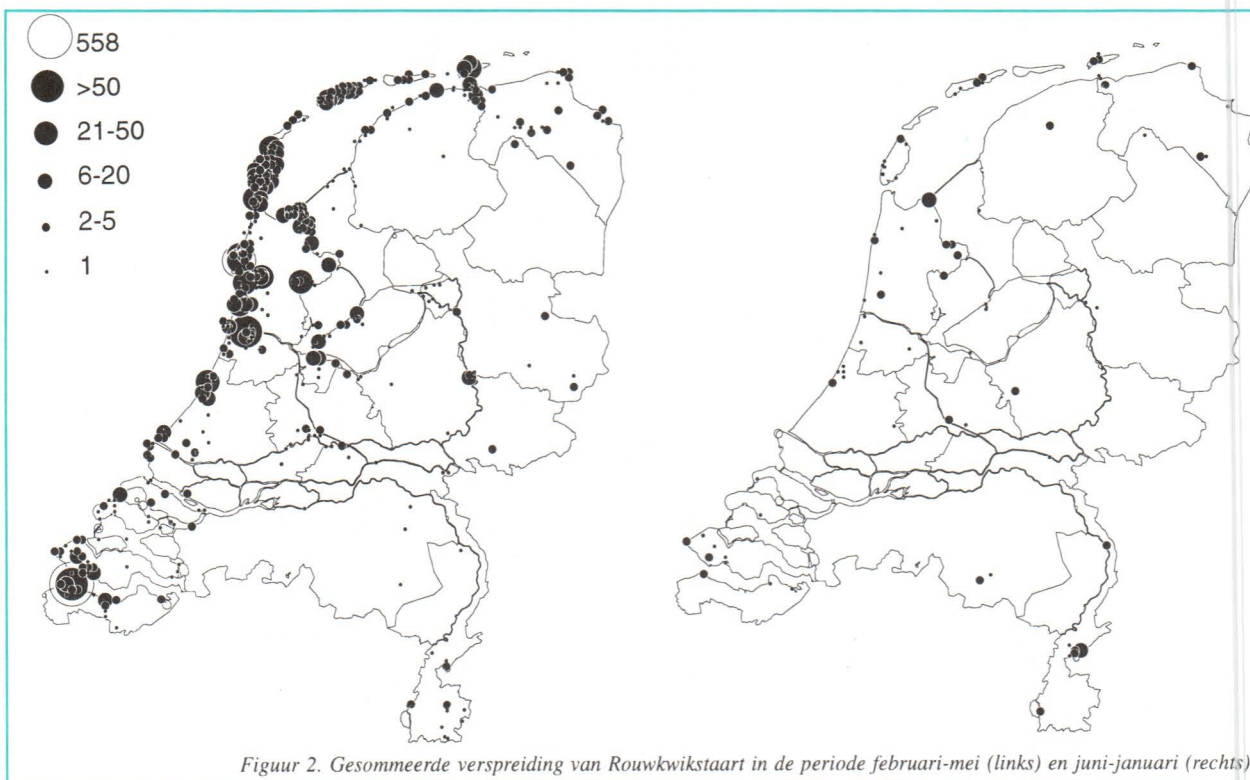
Verspreiding

De kaarten laten zien dat de voorjaarstrek in hoofdzaak langs de Noordzeekust plaatsvindt. Grote aantallen worden gezien op de telpost Breskens (o.a. 90 trekkers op 13 maart 1993), maar in het hele kustgebied -inclusief de Waddeneilanden- hebben waarnemers een goede kans op Rouwkwikstaarten. Wat verder van de Noordzee af zijn vooral de westelijke randen van het IJsselmeer en de Randmeren in trek, net als delen van de Friese en Groningse kust, het Lauwersmeer inclus. Op de trekpost Eemshaven (Groningen) worden Rouwkwikstaarten echter weinig gezien. Waarnemingen diep in het binnenland zijn schaars, maar meldingen uit Twente, de Achterhoek en Zuid-Limburg demonstreren dat het altijd lonend kan zijn om in het voorjaar scherp op kwikstaarten te letten.

Waarnemingen uit de tweede helft van het jaar zijn schaars en minder kustgebonden. De meldingen uit juni-juli betreffen vermoedelijk broedvogels. Deze zijn vooral in de noordwestelijke helft van het land te verwachten, maar zekere broedgevallen zijn ook uit de donkerste binnenlanden bekend. Doorgaans gaat het overigens om mengparen Witte x Rouw-



Rouwkwikstaart (Roy Slaterus).



Figuur 2. Gesommeerde verspreiding van Rouwkwikstaart in de periode februari-mei (links) en juni-januari (rechts).

kwikstaart en broedlocaties zijn veelal eenmalig bezet. De precieze status als broedvogel is onbekend, gezien het zeer verspreide voorkomen en de geringe aandacht die waarnemers aan 'witte' kwikstaarten besteden. Vermoedelijk betreft het jaarlijks hooguit enkele tientallen broedparen.

Jaarlijkse verschillen

Jaarlijkse verschillen in talrijkheid zijn niet eenvoudig vast te stellen. Juist bij een vogel als de Rouwkwikstaart kan het al dan niet doorsturen van

waarnemingen door 'grootlevanciers' grote gevolgen hebben voor het algehele beeld. Desondanks mag met enige slagen om de arm worden gesteld dat het jaarlijkse voorkomen geen duidelijke trend vertoont. De jaarsom van pleisterende vogels (dagmaxima per locatie opgeteld) schommelt tussen 250-400 vogels, en de goede jaren lijken vooral samen te vallen met hevige interesse in de soort bij sommige waarnemersgroepen. De Britse broedvogelgegevens wijzen op een stabiele po-

pulatie, afgezien van inzinkingen na strenge winters.

Wanneer het huidige seizoenspatroon wordt vergeleken met dat in de periode 1978-83 (*Atlas van de Nederlandse vogels*) lijkt er tegenwoordig sprake te zijn van een vroegere voorjaarspiek (maart in plaats van april). Dit kan echter een gevolg zijn van de recente ontdekking van de toptrektijd. Gerichte tellingen in deze korte piekperiode kunnen voor forse aantallen zorgen. Verder valt het op dat er thans maar weinig meldingen uit de zomermaanden zijn, maar het is mogelijk dat dit te maken heeft met verschillen in waarneemintensiteit.

De 'ontdekking' van de Rouwkwikstaart

Het talrijke voorjaarsvoorkomen van de Rouwkwikstaart in Nederland is een recente ontdekking. Op Breskens (Zeeuws-Vlaanderen), waar o.a. kwikstaarten in het voorjaar massaal kunnen doortrekken, is in 1993 en 1994 speciale aandacht besteed aan laagvliegende vogels (die dus goed kunnen worden bekeken). Liefst 10,1 resp. 12,6% van de in totaal 4543 tot op (onder)soort gedetermineerde 'witte' kwikken bleek Rouwkwikstaart te zijn. Dat betekent dat hier per jaar honderden Rouwkwikstaarten passeren. In de Kennemerduinen (Noord-Holland) is vanaf 1989 veel aandacht besteed aan 'witte' kwikstaarten. Door het afspelen van zang tracht men overtrekkende groepjes naar beneden te lokken. Van 779 gevangen 'witte' kwikstaarten bleek 18,2% met zekerheid uit Rouwkwikstaarten te bestaan. Zelfs in de hand blijken er overigens wel eens moeilijkheden omtrent de determinatie te bestaan. Er werden wat meer mannetjes dan vrouwtjes gevangen (een reactie op het afspelen van zang); een verschil in doortrekperiode tussen beide geslachten kon niet worden vastgesteld. Net als in Breskens viel de piek van doortrekkende Rouwkwikstaarten samen met die van Witte Kwikstaarten.

Bronnen

- COTTAAR F. 1995. Voorjaarstrek en ringvangsten van Rouwkwikstaarten in de Kennemerduinen. *Dutch Birding* 17: 154-157.
- COTTAAR F. & GEELHOED S. 1992. Voorkomen en vangsten van Rouwkwikstaarten tijdens de voorjaarstrek in Zuid-Kennemerland. *Graspieper* 12: 107-110.
- MEININGER P.L. & WOLF P.A. 1995. Voorjaarstrek van Rouwkwikstaarten bij Breskens. *Dutch Birding* 17: 157-159.

Moraal

Rouwkwikstaarten verdienen meer aandacht, niet alleen in het voorjaar en ook niet alleen in de kustgebieden. Systematisch en nauwkeurig, liefst met telescoop, bekijken van alle 'witte' kwikstaarten zou voor meer duidelijkheid omtrent aantallen en verspreiding kunnen zorgen.

Een gezonde kritische geest is daarbij, gezien de determinatieproblematiek, onontbeerlijk. Nauwkeurigheid is ook geboden bij het noteren van de uitkomsten: hoeveel vogels gecontroleerd, hoeveel duidelijke Witte dan wel Rouwkwikstaarten, hoeveel twijfelgevallen. De SOVON-computer is krachtig genoeg om grote aantallen betrouwbare waarnemingen van Rouwkwikstaarten aan te kunnen.

Fred Hustings & Erik van Winden